

מזרח למערב אסור, ובגליל – בין צפון לדרום, שנמצא פירועו כנגד כיוון המקדש (רש"י. וערמב"ם בית הבחירה ז, ט). ואפילו לצדדים אסור (כפרש"י). וחכמים אוסרים רק ממולו במכוון אבל בצדדים מותר. ורבי יוסי מתיר, שהיה רבי יוסי אומר: לא אסרו אלא ברואה, ובזמן שהשכינה שורה. רבי יהודה אוסר בזמן שבית המקדש קיים אסור ובזמן שאינו קיים מותר. רבי עקיבא מחמיר בכל מקום, אפילו בחוצה לארץ. וכן נהג רבה בעצמו שהיה בבבל – למזרח של ארץ ישראל – והיה מכיין מקום מושבו בין צפון לדרום.

א. הלכה כרבי עקיבא שאסור בכל מקום, ואף בזמן הזה (רמב"ם בית הבחירה ז, ט; או"ח ג ח). ונחלקו הדעות במדינות השוכנות בצפון או בדרום ארץ ישראל, אם אסורות מזרח ומערב [כי לרע"ק יסוד האיסור הוא משום ששכינה במערב, ולא משום המקדש] או צפון ודרום (ע' בפוסקים או"ח שם).

בספר יראים (השלם תט) פסק כרבי יהודה שבזמן הזה מותר.

ב. לא אסרו אלא במקום פתוח [אפילו היתה העיר מוקפת חומה. מג"א], שאינו נפנה סמוך לכותל (תוס', מהירושלמי). ויש סוברים שאף במקום מוקף מחיצות אסור (ע' רמב"ם בית הבחירה פ"ז; בית יוסף ג. וע' בארוכה מצות ראייה או"ח ג).

וחצר המוקפת מחיצות המרוחקות זו מזו; יש אומרים שדינה כמקום מגולה. אבל כשנפנה סמוך למחיצה, עכ"פ בתוך ד' אמות לה – מותר כשאחוריו לצד המחיצה, אפילו במערב. ואם הכותל במזרחו – יושב סמוך לו כשאחוריו למזרח. ובמקום שאפשר טוב להחמיר בזה – כי פירועו שלפניו פונה למערב.

אין שיעור למחיצה אלא כל שמסתירה את פירועו.

לדעת הגר"א יש להחמיר אפילו בהטלת מים בלבד לצד מערב, והמנהג להקל. ומסתבר שבמקומותינו שהולכים במכנסים גם להגר"א יש להקל (עפ"י משנ"ב ג).

דף טב

קטז. א. אלו הלכות והנהגות הנוגעות להתפנות ושאר עניני דרך ארץ ובריאות הגוף, הוזכרו בסוגיא?
ב. אלו הנהגות ולקחי מוסר למדנו בסוגיא מן המקראות שנאמרו בדוד?

א. הלכות והנהגות בענין התפנות: אין נפרעים (– מגלים עצמם) מעומד אלא מיושב. אין מקנחים בימין אלא בשמאל (מפני שהתורה ניתנה בימין. מימינו אש דת למו (רבא); מפני שהימין קרובה לפה (רבה בר בר חנה. וכן הביאו מרבי אליעזר: מפני שאוכל בה); מפני שקושר בה תפלין (ריש לקיש); מפני שמראה בה טעמי תורה (רבי עקיבא; רב נחמן בר יצחק).

א. לפי רוב הטעמים, אטר יד ימינו מקנח בשמאלו שהיא ימין כל אדם (עפ"י מגן אברהם ג. וע' מצות ראייה שם).

ב. אין לקנח באצבע האמצעית, שכורך עליה רצועה של תפלין (של"ה. מובא באחרונים).

אמר רבי תנחום בר חנילאי: כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים; מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקים. ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו. וכן סיפרו על רבי אמי ורבי אסי שהיו נכנסים ביחידות לבית הכסא שהמזיקים היו מצויים בו מאד, ולא הוזקו. אמרו, קבלה בידנו – צניעות ושתיקה בבית הכסא. [קבלה של יסורים – שתיקה (שלא יבעט בהם) ובקשת רחמים].

אף על פי שאין לדבר בבית הכסא, במקום מניעת נזק וכדו' מותר, כדרך שאמר רב ספרא לר' אבא להיכנס מפני שסבר שאם ימתין יסתכן, משום עמוד החזק.

עוד ספרו על אביי, שאמו היתה מגדלת לו שה-כשבים [דוקא, ולא שעיר] שייכנס עמו לבית הכסא. רבא, לפני שנעשה ראש ישיבה היתה אשתו – בת רב חסדא – מקשקשת לו (מבחוץ) בספל נחושת שבתוכו אגוז. לאחר שנעשה ראש עשתה לו חלון ומניחה ידה על ראשו.

נחלקו הדעות בשיעור ההתרחקות לנפנה לנקביו; עולא אמר: אחורי הגדר – נפנה מיד, ובבקעה – כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע. איסי בן יהודה שנה כך: אחורי הגדר – כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע. ובבקעה – כל זמן שאין חברו רואהו [רב אשי פירש: שאין חברו רואה פירועו, אפילו אם הוא עצמו נראה]. ואמרו שלצורך שמירת טהרות הקלו חכמים להיפנות אחורי הגדר מיד או בבקעה אפילו אם הוא נראה.

בלילה אין צריך להתרחק כמו ביום, כיון שאין עוברים ושבים ואינו נראה [והורו החכמים להתרגל להיפנות ערבית ושחרית בעוד חושך בחוץ]. ואולם אמר רב אשי (כפרש"י), שאם יש בסמוך קרן זוית (= פינה), יסתלק לשם ולא ייפנה בגלוי (וכן מבואר בע"ז מז: שאף בלילה לא יפנה בגילוי). ואף על פי שאין צריך להתרחק בלילה, הצנוע נפנה בלילה כדרך שנפנה ביום, שאינו מגלה עצמו יותר מן ההכרח (ע"ע לעיל כג ותמיד כז).

אין קורין 'צנוע' אלא למי שצנוע בבית הכסא. [ומעשה באותו ספדן שירד לפני רב נחמן ושייב את הנפטר שהיה צנוע באורחותיו, אמר לו רב נחמן: וכי נכנסת עמו לבית הכסא וידעת אם הוא צנוע אם לאו. וכל כך למה? לפי ששנינו כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנים ומן העונים אחריהם]. יש מי שכתב שחובת הצניעות בבית הכסא – דין תורה הוא, משום ויד תהיה לך מחוץ למחנה, ומסרו הכתוב לחכמים לקבוע שיעור ההרחקה וכדו' (עפ"י מצות ראה או"ח ג).

עוד אמרו בהנהגות בית הכסא: משמש (לפתיחת הנקבים. רש"י) ושב ואל תשב ותמשמש, שכל היושב וממשמש אפילו עושים כשפים באספמיה – באים עליו. ואם שכח ונתישב, כשיקום יאמר לחש מסוים כנגד כשפים העשויים ע"י תחתוניות.

[מסופר על רבי עקיבא, וכן על תלמידו בן עזאי, שפעם אחת נכנסו אחר רבם לבית הכסא, כדי להתחקות אחר הנהגתם. ולשאלת תלמידם 'עד כאן העזת פניך בפני רבך?!' ענו: 'תורה היא וללמוד אני צריך'. וכיוצא בזה סיפר רב כהנא שנכנס תחת מיטתו של רב – רבו, וכשגילה זאת רב בשעת מעשה ואמר לו לצאת, שאין זו מדת דרך ארץ, אמר לו: תורה היא וללמוד אני צריך].

הנהגות נוספות בענייני בריאות ודרכי חיים: על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע; על כל מושב שב חוץ מן הקורה (שמא תפול. רש"י).

שינה בעמוד השחר – כחישול לברזל; יציאה בעמוד השחר – כחישול לברזל. בעוד אתה רעב – אכול. בעוד אתה צמא – שתה. בעוד קדרתך רותחת – שפוך. קרן תוקעת ברומי, בן מוכר התאנים – מכור תאני אביך (= כשיצא קול שהסחורה מבוקשת, מהר למכרה אם אביך אינו בבית. וענין כל מימרות אלו אחד; אל לו לאדם לשהות ולהחמיץ את ההזדמנות שנוצרה לפניו עתה, הן בעניינים גשמיים הן ברוחניות).

ב. דרשו מן המקראות שלכך חסו מן השמים על שאול בהיותו במערה, ולא נהרג על ידי דוד – משום צניעות

שהיתה בו, שנכנס גדר לפניו מגדר ומערה לפניו ממערה, ואף שם היה מסכך עצמו (בבגדיו) כסוכה. כל המבוזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם (ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט; והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו).

דפים סב – סג

ק"ז. מהם דיני קפנדריא, רקיקה, והופעה בלתי נאותה, בהר הבית ובבית הכנסת?

אסור לעשות הר הבית קפנדריא (= קיצור דרך), וכן לבית הכנסת. ואם נכנס לשם שלא כדי לקצר דרכו – מותר לקצר. וכן כשנכנס בו להתפלל, מותר ומצוה (כ"ג הר"ף ועוד. וכ"כ הפוסקים) להיכנס בפתח זה ולצאת בפתח אחר (ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים, הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב... לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא).
אמר רבי אבהו, אם היה שביל מעיקרו – מותר לעבור בו.

אסור לרוק בהר הבית. ואמר רב ביבי אמר רבי יהושע בן לוי: כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה, כאילו רוקק בבת עינו שנאמר והיה עיני ולבי שם כל הימים.
בבית הכנסת התיר רבא לרוק, בדומה למנעל – דומיא דביתו של אדם שמקפיד על קפנדריא ואינו מקפיד על רקיקה ומנעל. [ובירושלמי מובא מריב"ל (ג,ה) שאסור לרוק בבית הכנסת כמו בהר הבית. וכתבו הפוסקים שאין הלכה כן].

א. יש לעיין לאותם האנשים העשירים דמקפידים בביתם על הרקיקה, אם כן גם בבית הכנסת ובית המדרש יהיה אסור להם לרוק (שער הציון קנא, טו).
ב. גם כשהותרה רקיקה, צריך לדרוס רוקו ברגלו או לכסותו (עפ"י ירושלמי ג,ה; או"ח צ,יג קנא,ז).

לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו (– חגור חלול המיועד למעות. בברייתא שנו: בפונדתו המופשלת לאחוריו) ובאבק שעל רגליו, ולא במעות הצרורים לו בסדינו.
בבית הכנסת מותר באלו. ויש אוסרים ליכנס בו בסכין ארוך או בראש מגולה (או"ח קנא,ו).

דפים סג – סד

ק"ח. א. כיצד נוסח טופסי ברכות במקדש וענייתן?

ב. האם מעברים שנים וקובעים חדשים בחו"ל?

ג. אלו לקחים והנהגות הובאו בסוגיא מדברי חכמים?

א. כל חותמי הברכות שבמקדש היו אומרים: בא"י אלקי ישראל מן העולם ברוך חונן הדעת וכדו' – וכן בכל ברכה וברכה. כן נהגו בבית ראשון (רש"י לעיל נד.). משקלקלו הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד, התקינו שיהיו אומרים '... מן העולם ועד העולם...' (קומו ברכו את ה' אלקיכם מן העולם עד העולם). ולא היו עונים 'אמן' במקדש אלא 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' – על כל ברכה וברכה (ויברכו שם כבוד ומרומם על כל ברכה ותהלה).